

Weert en het einde van W.O.-I.

door Jan Henkens

Zoals bekend liggen er in Weert op het kerkhof aan de Molenpoort alsook op dat van Swartbroek geallieerde militairen begraven, die tijdens de 2e wereldoorlog in Weert gesneuveld zijn. Minder bekend is, dat onze gemeente ook twee grafmonumenten bezit boven de laatste rustplaatsen van slachtoffers van de oorlog 1914-1918. In de voortuin van het kerkhof aan de Molenpoort staat n.l. niet alleen een monument voor de 3 R.A.F.-vliegers, die tijdens de 2e wereldoorlog in Weert zijn omgekomen, maar ook voor de in 1918 in Zuid-Nederland overleden Franse vluchtelingen en een voor 6 Duitse militairen, die zijn gestorven bij de ontploffing van een militaire munitietrein te Hamont in november 1918. Het einde van W.O.-I is thans precies 70 jaar geleden; reden waarom hier enige aandacht wordt geschonken aan twee droevige gebeurtenissen uit die dagen, waarbij ook Weert betrokken raakte.

De Belgische en Franse vluchtelingen en hun komst naar het neutrale Nederland.

Van de herfst van 1914 tot de lente van 1918 lag het westelijk front, dat ongeveer 700 km lang was, vrijwel onwrikbaar vast in een stellingenoorlog. Miljoenen soldaten lagen er tegenover elkaar in loopgraven, holen en gaten, overgeleverd aan angst, ziekte, honger, verveling, trommelvuur en gasgranaten. Na de afkondiging door de Duitsers van de onbeperkte duikbotenoorlog namen ook de Amerikanen in april 1917 aan de strijd deel aan de zijde van de geallieerden. Medio 1918 stonden er meer dan twee miljoen Amerikaanse soldaten aan het Europese front. De oorlog werd hierdoor ten nadele van de Duitsers beslist. Het laatste Duitse offensief begon op 21 maart 1918 maar na aanvankelijke successen dwong de geallieerde tegendruk de Duitsers zich terug te trekken.

Vooraf na de veldslag aan de Marne in augustus vluchtten grote groepen Fransen en Belgen voor de vijandelijke troepenmacht uit naar het neutrale Nederland. In Weert en andere grensplaatsen waren maatregelen getroffen om deze groeiende stroom ontheemden op te kunnen vangen.

Op zaterdag 19 oktober bracht Mr. Kolkman, burgemeester van Weert, met een hoge Nederlandse legerofficier en enige heren van het Rode Kruis een bezoek aan het klooster van de Zusters Ursulinen ten einde te bezien of het externaat kon ingericht worden als opvangcentrum.

Ook andere grote gebouwen werden geïnspecteerd. Er was haast bij want het kanongebulder kwam steeds dichterbij. De schoollokalen van de zusters werden ont ruimd (op hoger bevel waren meerdere klassen naar huis gestuurd) en over de vloeren werden strozakken gespreid. Op enkele plaatsen in de stad werden lazaretten ingericht zoals bij de Zusters van Liefde in de Beekstraat (het oude St. Jansgasthuis) en bij de Broeders van de Onbevleete Ontvangenis van Maria op de Korenmarkt (St. Louis). Uit Veghel kwamen een 20-tal zusters ter assistentie naar Weert; zij werden gestationeerd bij de Zusters van Liefde in de Beekstraat, bij de Zusters Ursulinen en bij de Broeders van St. Louis.

Ook in andere grensplaatsen in het zuiden heerste grote bedrijvigheid om alles gereed te hebben voor het opvangen van evacués. Volgens de verwachtingen zouden er ongeveer 100.000 vluchtelingen naar ons land komen. Over het algemeen was de regeling zo opgezet, dat dezen te voet naar de grensposten zouden gaan om van daaruit per trein verder het land in te worden getransporteerd. Door de voorzitter

van het Weerter Roode Kruis waren onderhandelingen gevoerd met de Directie van de Weerter Tramwegmaatschappij over het vervoer per tram van de vluchtelingen vanaf de Stramproyer grens naar Weert.

Een belangrijk punt was de voedselvoorziening; er moest een voldoende reservevoorraad aanwezig zijn. Voor Eindhoven en omgeving werd een voorraad nodig geacht om ongeveer 50.000 personen gedurende 10 dagen te kunnen voeden. Van hieruit zou ook Weert bevoorraadt worden.

Na drie weken rondzwerfen vanaf Valenciennes en Douai arriveerde de eerste groep uitgewekenen op zondag 20 oktober totaal uitgeput aan de Nederlandse grens bij Ittervoort. Door Duitse soldaten waren zij begeleid tot aan het hek in de elektrische draadversperringen, waar Nederlandse militairen hen overnamen. Nadat zij geregistreerd waren, konden de eersten doortrekken naar Thorn. Hier had men echter nog niet op hun komst gerekend en hen eerst maandag verwacht. Het dorp was daardoor in rep en roer maar gelukkig waren er enkele vrij grote huizen beschikbaar om de stumperds voor de nacht onder te brengen.

Ruim 400 waren er nu al in Thorn en nog 200 in Ittervoort en Neeritter. De volgende dag kwam ook in Stramproy een golf van ellende de grens overgestrompeld. Volgens officiële gegevens kwamen er op die dag alleen al bij Stramproy 1680 vluchtelingen het gastvrije Nederland binnen waaronder 70 zieken en kraamvrouwen, die dringend verpleging nodig hadden. Op vrijdag was dit aantal al aangegroeid tot circa 4000. Per tram werden zij naar Weert overgebracht, waar zij aankwamen op het tramemplacement langs de Parallelweg. Ook landbouwers kwamen met karren de helpende hand bieden. Voorlopig werden de evacués ondergebracht in de daarvoor aangewezen gebouwen in Weert om de dag daarop elders in het land te worden gehuisvest o.a. in Uden en Harderwijk. De zieken en kraamvrouwen echter werden opgenomen in het St. Jansgasthuis in de Beekstraat en in het noodlazaret

Franse vluchtelingen bij aankomst in Weert op het tramemplacement langs de Parallelweg (oktober 1918).

bij de Broeders van St. Louis. Het aantal bij Ittervoort en Stramproy binnenkomende vluchtelingen nam zo toe, dat de 8 grootste klaslokalen bij de Zusters Ursulinen hen nauwelijks plaats konden bieden. Het Nederlandse leger, dat ook 's nachts de wacht hield, had de tweede dag op de speelplaats van de Armenschool van de Zusters een grote tent geplaatst, waaronder gekookt kon worden.

Op vrijdag 25 oktober bracht Z.K.H. Prins Hendrik der Nederlanden in zijn hoedanigheid van voorzitter van het Nederlandse Rode kruis een bezoek aan 13 grensplaatsen waarbij tevens het in Weert door het Rode kruis ingerichte lazaret werd geïnspecteerd. Ook regeringsautoriteiten en de militaire overheid kwamen de toestanden aan de grens in ogenschouw nemen.

Op vrijdag 1 november bezocht Koningin Wilhelmina de evacués in Weert. Type-rend voor de drukte en de zenuwachtige stemming in die dagen was het feit, dat men haar bij de zusters enigszins officieel en plechtig wilde opwachten. Omdat de Koningin om 11.30 uur, een onverwacht tijdstip, arriveerde, liep de ontvangst echter in het honderd vooral omdat zij niet aankwam bij de hoofdingang in de Langstraat maar bij de andere ingang in de Van Berlostraat, die tot overmaat van ramp op slot was.

Tengevolge van de schitterende successen van de geallieerde troepen, maakten vele Belgen al gauw plannen om op eigen gelegenheid terug te keren. De Belgische legatie in Nederland waarschuwde hen echter, dat terugkeer alleen mocht geschieden in overleg met de Repatriëringdienst.

Eind oktober/begin november begon het aantal vluchtelingen iets af te nemen. Maar toch was de toestand nog zorgwekkend, vooral doordat de stroom Fransen bleef aanhouden. Op 9 november plaatste deken Haenen een oproep in weekblad "Het Kanton Weert": "Hulp aan de vluchtelingen, aan stadgenoten, dames en heren, die geneigd zijn om enige tijd en moeite te offeren aan de in ons land hun toevlucht zoekende slachtoffers van den oorlog, wordt verzocht heden 9 november om half zes ter vergadering te komen op 't College om deel te nemen aan een uit ingezetenen onzer gemeente te vormen Comité voor hulp en bijstand in samenwerking met de militaire overheid. Vooral wordt gerekend op de hulpvaardigheid van hen, die min of meer Frans spreken kunnen".

Velen gaven aan deze oproep gehoor en voorzitter van dit Comité werd de onderwijzer Verstraeten.

Na de wapenstilstand van 11 november kon de repatriëring een aanvang nemen en wel over water, nl. met de passagiersschepen Batavier III, IV en VI, die 1000 vluchtelingen tegelijk konden vervoeren. Men voer van Rotterdam naar Dieppe in Frankrijk en deed er drie dagen en nachten over, daar de schepen gebonden waren aan een bepaalde route.

Tijdens de Nieuwjaarsweek scheepten de laatsten zich in. Maar niet allen zagen hun vaderland terug. Velen waren in Weert gestorven of overleefden de terugreis niet, ziek geworden door alle ontberingen en omzwervingen. Bovendien maakte de Spaanse griep, die in deze dagen in ons land heerste, juist onder deze zwakke groep de meeste slachtoffers. Op een bepaalde dag vond in de parochiekerk een uitvaartdienst plaats voor 9 doden tegelijk. In verband met de Spaanse griep moest de regering in de 2e week van november de grenzen zelfs sluiten teneinde de epidemie zoveel mogelijk tegen te gaan.

Hoe velen er in Weert zijn bezweken is nergens vastgelegd; een groot aantal overledenen, vooral Belgen maar ook Fransen, zijn direct na hun overlijden overgebracht naar hun eigen vaderland. Wel staat vast, dat er op ons kerkhof in Weert 28 zijn begraven.

Op kosten van de Franse regering zijn deze her en der over het kerkhof verspreid

liggende graven jarenlang versierd geweest met eenvoudige houten kruisjes. Op 22 juli 1935 zijn deze doden, te zamen met 26 elders beneden de Moerdijk begraven Frans en, plechtig bijgezet in een gemeenschappelijk graf in de voortuin, rechts van de ingang. Enkele maanden later, op 15 november, vond onder grote belangstelling en in aanwezigheid van Nederlandse en Franse autoriteiten de onthulling plaats van een monument boven dit massagraf. Dit monument, een ontwerp van de fa. Lejeune uit Maastricht, bestaat uit witte hardstenen blokken, waarvan het middengedeelte een kruis vormt met de inscriptie: "In Memoriam aux Réfugiés Français, morts aux Pays-Bas 1914-1918". Links en rechts van dit kruis zijn de namen der 54 Frans en aangebracht.

De bijzetting in een gemeenschappelijk graf van de overleden Franse vluchtelingen (22 juli 1935). (De priester is pastoor-deken M. Souren).

Tijdens de plechtigheid bood deken Haenen de grond, waarop het monument rustte, aan de Franse regering in eigendom aan. De Franse consul hield een korte trefende toespraak: "Eerwaarde Heer Dek en,

Edelachtbare Heer Burgemeester,
Dames en Heren,

De Franse regering heeft mij twee opdrachten toevertrouwd toen hij mij hierheen zond om het gedenkteken, dat wij voor de ogen hebben, in te wijden.

Ten eerste heeft hij mij gelast de overblijfselen van onze landgenoten verenigd op dit kerkhof te begroeten, wat ik doe met al de eerbied welke aan 't ongeluk verschuldigd zij, en voorts heeft hij mij onder alle opdrachten die gegeven welke de aangenaamste en troostrijkste is voor het menselijk wezen, namelijk U zijn dank te betuigen en U te zeggen, dat hij niet vergeten heeft wat gij voor de onzen hebt gedaan, ik bedoel Uw aanspraak op onze diepe dankbaarheid.

Het monument boven het massagraf van de overleden Franse vluchtelingen op het Weerter kerkhof (onthuld op 15 november 1935).

Inderdaad, de gastvrijheid, die zoo vele Fransen bij U hebben genoten toen zij uit hun in oorlog verkerend land hebben moeten vluchten, heeft zich geuit in voeding, huisvesting, verzorging, gediensigheden van elke aard en eindelijk met deze laatste gratis verstrekte gastvrijheid door U aan degenen, die niet meer de mooie dag van de terugkeer tot den vrede hebben mogen beleven.

Eerwaarde Heer Deken, Edelachtbare Heer Burgemeester en U Dames en Heren bewoners van Weert, ik vertrouw U dit gedenkteken toe. Ik vraag U er op te willen waken, ik bedoel weest zoo goed te blijven toonen aan degenen, die rondom deze steen liggen dat Uwe zorgzaamheid voor hun nog verder gaat dan hun dood.

Ik wil deze korte toespraak niet eindigen zonder in het openbaar de heer Houben, de zeer gedistingeerde vertegenwoordiger van Frankrijk te Maastricht, te danken die zoveel tijd heeft besteed en zooveel toewijding heeft getoond aan het vrome werk dat heden zijn bekroning heeft ontvangen. Ik wensch ook de Franschen te bedanken die hier met ons gekomen zijn om hun bedroefde gedachte aan onze ongelukkige landgenoten te brengen”.

Als dank voor hun bijzondere verdiensten voor de Franse vluchtelingen van 1918 of voor de totstandkoming van het grafmonument van 1935 verleende de Franse regering in 1936 de zilveren medaille "de la Reconnaissance Française" aan een achtal Weertenaren, n.l. aan de Eerw. Heer Haenen, oud pastoor-deken, deken M. Sourren, Mr. Kolkman, burgemeester, W.A. Kneepkens, apotheker en oud-voorzitter afd. Weert van het Rode Kruis, M. Vrancxen en J. Peeters, geneesheren, Jos Speccken, drogist en lid van het kerkbestuur, en Th. Hendriks, graanhandelaar.

Ontploffing Duitse munitietrein in Hamont met rampzalige gevolgen.

Een andere ramp, waarmee Weert tegen 't einde van de W.O.-I te maken kreeg, was de ontploffing van een munitietrein in het naburige Hamont in België, welke ver-

schrikkelijke gevolgen had. Bij hun terugtocht naar Duitsland na de wapenstilstand van 11 november 1918 maakten de Duitsers o.m. gebruik van de spoorlijn Antwerpen-Hamont-Weert-Roermond-Duitsland. Hamont was het Belgische eindstation en dit eindstation, dat destijds 54 sporen telde, vertoonde in die dagen alle beelden van de wanorde van een terugtrekkend leger: wagons met levensmiddelen, nieuw en oud krijgsmateriaal, patronen, granaten, kleding, dranken, meubels, kanonnen, kisten met helmen, veldflessen etc. Tussen al dit krijgsmateriaal liepen dronken Duitse militairen te zoeken naar wat van hun gading was.

Op het emplacement stonden verder lange munitietreinen, zwaar beladen met springstof. In de nacht van maandag op dinsdag 18 november vloog om ± 11.30 uur op mysterieuze wijze een trein met munitie met een geweldige knal in de lucht en richtte een enorme ravage aan. De bevolking van Hamont ging op de vlucht naar St. Huibrechts-Lille en Kaulille; velen ook naar het klooster van de zusters Ursulinen in Hamont. Veel materiële schade werd aangericht, maar onbegrijpelijk werden er geen dodelijke slachtoffers onder de Hamonter bevolking gemaakt; wel waren er enige gewonden. Veel rampzaliger was de toestand op het emplacement. Vlak bij de ontplofte munitietrein stonden n.l. drie Duitse lazarettreinen met 700 à 800 soldaten, die aan het front gewond waren geraakt, welke treinen op doortocht naar Nederland wachtten.

Ontzettend waren de gevolgen, toen deze in brand raakten door ontploffing. Onbeschrijflijk was het gemmer van de gewonde en stervende militairen, die in allerijl in het klooster van de Ursulinen in Hamont werden binnengebracht. Er ontstond een geweldige paniek.

Een beeld van de ravage op het stationsemplacement van Hamont na de ontploffing van een Duitse munitie-trein (17 november 1918).

Alle doktoren uit Weert en Eindhoven alsook de Nederlandse militairen in Budel werden te hulp geroepen. Ook de transportcolonne en het verplegingscorps van het Weerter Roode Kruis waren spoedig ter plaatse. Zij, die nog gered konden worden uit de vlammenzee, bracht men met grote spoed over naar het St. Jansgasthuis en het Ursulinenklooster (een Duitse kloosterorde) in Weert. In Budel was de zaal van harmonie "De Volharding" ingericht als noodziekenhuis. Tegen de morgen van de 19e was er een nieuwe bedreiging: de brand, ontstaan door de ontploffing, breidde zich uit naar de wagons met stikstofbommen. Gelukkig kon men nadat reeds kostbare tijd was verspild, de bedreigde wagons afhaken en met aangevoerde locomotieven wegslepen naar veiliger plaatsen. Tegen de avond van die dag waren in Weert reeds 30 zwaar - en een nog groter aantal lichtgewonden (tengevolge van glassplinters en ijzersplinters) opgenomen bij de Ursulinen.

Ook was er hier een operatiezaal ingericht waar dag en nacht medische assistentie aanwezig was om in geval van nood direct te kunnen ingrijpen. Ook kreeg men hier assistentie van de Zusters uit Veghel, die in verband met het Franse vluchtelingenprobleem nog steeds in Weert verbleven. Van Weert uit werden de zwaargewonden na een eerste behandeling met een ambulancetrein naar hun vaderland getransporteerd. De lichtgewonden werden op 21 november voor een spoedoperatie overgebracht naar 's-Hertogenbosch en naar een oogkliniek in Utrecht. Deze trein werd begeleid door het Weerter Roode Kruis. Met deze trein reisde ook Z.K.H. Prins Hendrik der Nederlanden mee terug naar het noorden. Van te voren had hij zich op het Weerter station (3 weken eerder was hij reeds in Weert geweest om de organisatie van het vluchtelingenprobleem te inspecteren) onderhouden met de gewonden en met de leden van het Weerter Roode Kruis, waarbij hij zijn dank uitsprak voor hun inzet. Na een lunch in hotel "De Engel" zette hij zijn tocht voort met de lazarettrein.

De oorzaak van de ramp te Hamont is nooit met zekerheid achterhaald; verondersteld mag worden, dat de losplaats van het station met rangeerplaats ondermijnd waren, gelet op het grote gat, dat in de grond werd geslagen en de geweldige kracht der ontplofing die ganse spoorwegonderdelen honderden meters wegslingerde. Hoeveel Duitsers hierbij het leven hebben verloren, is eveneens moeilijk te achterhalen; sommige berichten spreken van 900, wat zeker overdreven lijkt. Uit inlichtingen van inwoners, die bij deze zaak betrokken waren, zou honderd doden de waarheid benaderen. Op het gemeentelijk kerkhof van Hamont werden er een 40-tal begraven.

Volgens het Berliner Tageblatt van 20 november 1918 was deze zware ontplofing ontstaan doordat kwajongens een lont zouden ontstoken hebben bij een munitietrein, maar zoals reeds gezegd is de ware toedracht nooit onderzocht of gepubliceerd. Het station van Hamont kon de aanvoer van treinen naar Duitsland via Nederland niet voldoende opvangen zodat tot Neerpelt een opstopping van wagons met oorlogsbuit plaats vond, waar zowel militairen als burgers maar al te graag op af kwamen. Men kon ook niet beletten, dat de uitgehongerde bevolking van Hamont in de wagons inbrak en allerlei waren wegroofde. Hamont had onmiddellijk na de wapenstilstand nog geen politionele bewaking. Roof, diefstal en rampen waren niet te voorkomen. Eerst daarna werd een hulppolitiekorps, een burgerwacht opgericht, die gewapend werd met Duitse wapens en munitie.

Van de 7 in onze stad overleden Duitsers zijn er zes aan de Molenpoort begraven. De teraardebestelling geschiedde met militaire eer, betoond door Nederlandse militairen.

Het 7e slachtoffer werd op verzoek van de familie overgebracht naar Duitsland. De overigen zijn in april 1937 bijgezet in een gemeenschappelijk graf helemaal links in de voortuin. Kort daarna liet de Duitse regering een nagenoeg 10.000 kg wegende hardstenen tombe met een inscriptie aanbrengen. Helaas is deze inscriptie praktisch geheel onleesbaar geworden. Met enige moeite kan men aan een zijde nog de tekst ontcijferen: "Hier ruhen Deutsche Soldaten". Of de andere zijde ook een tekst bevat, is niet meer na te gaan. Hopelijk zal van Duitse zijde binnen afzienbare tijd wat meer aandacht aan dit monument worden geschonken, te meer daar bij de onthulling ervan zowel de grond als het monument aan Duitse zorgen werden overgedragen. Deze onthulling en inzegening vond plaats op zondag 7 november 1937. Er waren circa 300 Duitsers aanwezig met talrijke kransen en hakenkruisvlaggen (sinds 1933 had Hitler de macht in Duitsland overgenomen). Ook hoge Duitse autoriteiten gaven acte de présence, w.o. de Duitse gezant in Nederland, de Duitse consul in Limburg, de katholieke aalmoezeniers belast met de zielzorg onder de

Het monument boven het massagraf van de in Weert begraven Duitse militairen (onthuld 7 november 1937).

Duitse katholieken in de mijnstreek, alsmede een protestantse geestelijke. De manenzangvereniging "Concordia" uit Aken luisterde de plechtigheid op. Naast het Nederlandse en het Duitse volkslied werd bij deze gelegenheid waarschijnlijk voor 't eerst op Nederlands grondgebied ook het nationaal-socialistische Horst-Wessellied gezongen: "Die Fahne hoch...".

Om wille van de historie vermelden we even de namen van de Duitsers, die hier hun laatste rustplaats vonden: Willy Werner uit Berlijn, Ludwich Färber uit Stuttgart, Johann Frechs uit Leer, Johann Friedrich Egenbacher uit Oberndorf, Joseph Gerb uit Reihdsdorf, Klaus Devenger uit Eggstedt-Holstein.

Geraadpleegde archiefstukken en literatuur:

Inv. nrs 33, 59, 115 en 1625 van het Nieuw Archief der gemeente Weert (resp. omvattend de notulen 1918 van B. en W., Publicaties van het Militair Gezag 1914-1919, het correspondentieregister 1918 van het gemeentebestuur en stukken betr. de verzorging van Belgische, Franse, Duitse en andere vluchtelingen en geïnterneerden 1914-1918).

Inv. nr. 242 van het Kerkarchief van de St. Martinusparochie (Rede van Franse Consul b.g.v. inwijding van oorlogsgedenkteken in 1935).

Inv. nr. 241 van het Kerkarchief van de St. Martinusparochie (Correspondentie tussen het Kerkbestuur en het Duitse Consulaat betr. een oorlogsmonument 1936).

Herdenkingsboekje 75 jaar St. Louis Weert 1858-1933.

Diverse berichten in Dag- en Weekbladen uit de jaren 1918, 1935 en 1937.

J. Henkens: "hoe Weert bij W.O. I betrokken raakte" in de Zondagskrant 5 mei 1985.

Gedenkboek: "Bijdrage tot de geschiedenis van Hamont" Uitg. b.g.v. de opening van het nieuwe gemeentehuis in 1976.